

ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО, ДЕКОРАТИВНЕ МИСТЕЦТВО, РЕСТАВРАЦІЯ

УДК 721(477)

Цитування:

Піщанська В. М. Необарокові риси у міській забудові Дніпра. *Культура і сучасність* : альманах. 2022. № 1. С. 137–141.

Pishchanska, V. (2022). Neo-baroque features in the urban development of Dnipro. *Kultura i suchasnist* : almanakh, 1, 137–141 [in Ukrainian].

Піщанська Вікторія Миколаївна,

доктор культурології, доцент,
професор кафедри філософії

Комунального закладу вищої освіти

«Дніпровська академія неперервної освіти»

Дніпровської обласної ради,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8373-555X>

victorya.ps@gmail.com

НЕОБАРОКОВІ РИСИ У МІСЬКІЙ ЗАБУДОВІ ДНІПРА

Мета роботи – проаналізувати необарокові риси міської забудови тогочасного Катеринослава (сучасного Дніпра). **Методологія дослідження** передбачає звернення до загальнонаукових принципів системності, логічності й критичного аналізу наукової літератури та джерел. Зокрема, під час написання статті використано теоретичні методи: синтез, аналіз, індукцію та дедукцію. Із використанням історичного методу вдалося визначити тяглість архітектурної традиції міста, простежити характерні вияви сецесії стилів на тлі аналізу мистецької історіографії. У результаті використання методу компаративістики вдалося порівняти окремі зразки архітектурних стилів, притаманних українському будівництву XIX – початку XX ст. У роботі використаний також метод абстракції, який передбачає сходження від загальних думок до конкретних висновків. Загалом для досягнення мети було обрано взаємопов'язані між собою загальнонаукові, міждисциплінарні та спеціальні методи пізнання. **Наукова новизна** полягає у подальшій розробці актуальної проблематики розповсюдження стилю необароко на українських землях крізь призму сучасної наукової літератури. **Висновки.** Відтак, необароко як стиль архітектури став особливо поширеним на теренах України з кінця XIX – початку XX ст. Саме тоді відбулося нове звернення до барочних традицій. В Україні існує безліч необарокових архітектурних пам'яток, які зустрічаються у різних регіонах, зокрема у Дніпрі. У міській забудові цього міста поширені необарочні тенденції. Передусім, у проаналізованих будинках Дніпра є як виразні ліпнини на фасадах, так і стримані форми. Водночас у міських будовах Дніпра фасади містять багатий декор та оброблені тиньком. Вікна зустрічаються як півциркульні, так і прямокутні. Переважно вони оздоблені цегляною лиштвою, але зустрічається й інше декорування. Попри це, на сьогодні багато необарокових будинків Дніпра є у незадовільному стані, що пояснюється встановленням магазинів, офісів на цокольних поверхах та пластикових вікон.

Ключові слова: українська культура, необароко, архітектура, Катеринослав, Дніпро, міська заб.

Pishchanska Viktoriia, Doctor of Culturology, associate professor, Professor of Philosophy Department Dnipro Academy of Continuing Education Dnipro, Ukraine

Neo-baroque features in the urban development of Dnipro

The purpose of the work is to analyze the neo-baroque features of the urban development of former Katerynoslav (modern Dnipro). **The research methodology** involves reference to the general scientific principles of systematics, logic and critical analysis. In particular, theoretical methods were used in the article, including synthesis, analysis, induction and deduction. As a result of using the historical method, determined the longevity of the architectural tradition of the city, to trace the characteristic manifestations of the secession of styles against the background of the analysis of art historiography. As a result of using the method of comparative studies, it was possible to compare some examples of architectural styles inherent in the Ukrainian construction of the XIX - early XX centuries. The paper also uses the method of abstraction, which involves the ascent from general opinions to specific conclusions. **The scientific novelty.** In the further development of topical issues of neo-baroque style in the Ukrainian lands through the prism of modern scientific literature. **Conclusions.** Thus, neo-baroque, as the style of architecture became especially common in Ukraine in the late nineteenth - early twentieth century. It was then that a new appeal to Baroque traditions took place. There are many neo-baroque architectural monuments in Ukraine, which are found in different regions, including the Dnipro. Neo-baroque tendencies are widespread in the urban development of this city. First of all, the analyzed houses of the Dnipro have both expressive stucco on the facades and restrained forms. At the same time, in the urban buildings of the Dnipro, the facades contain rich decor. Windows are both semicircular and rectangular. Mostly they are decorated with brick moldings, but there are other decorations. Nevertheless, today many neo-baroque houses in the Dnipro are in poor condition, due to the installation of shops, offices on basements and plastic windows.

Key words: Ukrainian culture, neo-baroque, architecture, Katerynoslav, Dnipro, urban development.

Актуальність теми дослідження. Дослідження архітектурних стилів, у яких виконані будівлі кінця XIX – початку XX ст., є важливим елементом для розуміння української культури. Тогочасна спадщина не часто аналізувалася крізь призму компаративістичного аналізу. Відповідно, звернення до цієї проблематики на прикладі українського міста Дніпро (Катеринослав) є актуальним завданням для сучасної культурології. Зокрема, важливо охарактеризувати окремі архітектурні ансамблі центральної частини міста, проаналізувати доступні наукові розробки вказаного питання. Це дасть змогу удосконалити наші знання про архітектурні стилі українських міст, сформувати теоретичні уявлення та узагальнення, що стануть надійною платформою як для загальних курсів, так і наступних наукових досліджень з питань історії та теорії культури.

Аналіз досліджень та публікацій. Британський історик архітектури С. Костоф проаналізував становлення основних архітектурних стилів, охарактеризував їхні ключові риси. Окрім цього, дослідник крізь призму історизму прослідкував розвиток реставраційних методик, що сформували засади сучасних тенденцій щодо збереження художньої спадщини у державах Європи. Стаття сформована на основі використання праць сучасних дослідників урбанізації [11]. Певні аспекти містобудування містяться у роботах Грінштейна [9]. Британський урбаніст М. Годдінер охарактеризував ключові (соціальні, технологічні, політичні) риси містобудівних процесів міста [10]. У вступі до праці він крізь історичні зміни у Європі подає аналіз розвитку планування. Дослідник підкреслює, що особливості планувальних рішень завжди змінювалися залежно від історичних обставин та принципів функціональності [10, 15]. Для нашої розвідки цінними є й праці українських істориків [4; 7]. З українських дослідників виділимо студію Я. Верменича, який проаналізував розвиток історичної урбаністики в Україні, окрему увагу він звернув на Дніпро [2]. О. Репан дослідив історію Дніпра, на основі розвитку міської архітектури XVII – XVIII ст. [3]. О. Бублик з історіографічної точки зору, проаналізувала становлення планового містобудування на теренах Катеринославщини XVIII – XX ст. [1; 8].

Мета дослідження – дослідити необарокові риси міської забудови Дніпра у загальному спектрі розвитку української

культури.

Виклад основного матеріалу. У другій половині XIX ст. у колишній Російській імперії цивільне будівництво активно розвивалося не тільки у столиці, але також і в інших регіонах держави. Зокрема, від середини – останньої третини цього періоду значно зросла кількість нових міських споруд і, відповідно, архітектурних стилів на території тодішніх українських земель. Новий поштовх до розвитку отримали палацово-паркові архітектурні споруди, з'явилися нові будови адміністративного призначення, церкви [5, 12]. На території тодішньої України працювали представники російської та європейської архітектурних шкіл, проте з часом сформувалася місцева архітектурна традиція – українська архітектурна школа.

Одним із важливих проявів подібних напрямів стало певне відродження стилю бароко (необароко). Цей напрям став надзвичайно актуальним для кінця XIX – початку XX ст., коли стилістика розкішного бароко знову стала популярною. В той час Україна була поділена між декількома державами, однак стала причетною до цього стилю, який спочатку розвинувся у Австрійській (згодом – Австро-угорській) та Російській імперіях [7, 277]. Нині в Україні існує ціла низка необарокових пам'яток у архітектурі, створеними як у великих стилістичних центрах (Австро-Угорщина, Російська імперія), так і місцевими школами (передусім на Сході). Водночас, відбувалася і реконструкція у необароковому стилі. Зокрема, було декоровано Почаївський монастир та інші сакральні пам'ятки України

Відзначимо, що пізніше звернення до такого напрямку було спровоковане тим, що архітектори у тодішній Російській імперії тривалий час не бажали відмовлятися від використання уже відомих та загальноновизнаних стилів, насамперед таких як класицизм й ренесанс [2, 128]. Водночас, останній став підґрунтям для необарокових тенденцій, які відрізнялися лише певними експресивними декоруваннями. Ця деталь у дечому відрізняє необарокові пам'ятки від неоренесансних: для перших притаманна виразна ліпнина, а для других – стримані форми [1, 88–92]. Необароковий стиль характеризується також півциркульними та прямокутними вікнами. Півциркульні вікна були оздоблені цегляною лиштвою із додатком замкового каміння або серединним картушем. Обрамлені прямокутні вікна мали трикутні або розскріплювані півциркульні сандрики, що заповнювалися в

середині певними елементами геометричної ліпнини.

Фронтони, за задумом, були підтримані стилізованими кронштейнами. Зазвичай, конструкції подібного напрямку не скупі прикрашалися ліпниною (флористичними та антропоморфними формами), скульптурами (що мають антропоморфну форму, зокрема, у вигляді дорослих амурів та малюків-амурчиків) [8, 7–10]. Інколи на фасадах будівель зустрічалися обрамлення із повздовжніми смугами – вони завдавали певного ритму та створювали подільність [8, 10]. Простінки між вікнами подекуди декорувалися нішами, які мали напівкруглу або прямокутну форми. На верші чотирьохкутні куполи та аттики у стилі, притаманному для французького шато.

Форми українського необароко поступово знаходили підтримку й визнання серед багатьох зодчих XIX – початку XX ст. У подібному ключі зводилися будови на Сумщині, Київщині, Львівщині тощо. Водночас, показовими є приклади із міста Дніпра (колишнього Катеринослава), де необароко у міській забудові тісно поєднувалося із іншими стилями [4, 13]. Естетичні та вишукані, вони, однак, перебувають у не надто задовільному стані. Поширення практики облаштування магазинів чи офісів на цокольних поверхах призвело до часткового руйнування архітектурних ансамблів, на що потрібно звернути увагу при реконструкторській роботі.

Для дослідження забудови міст Катеринославщини на поч. XIX ст. передусім вагомими археографічними джерелами є міська преса, у якій часто фігурували плани влади щодо місцевої забудови. Зокрема, важливою є офіційна газета Катеринославського губернського правління «Катеринославські губернські відомості», що виходила в 1838–1918 рр. Картографічні джерела – доволі неоднозначні та диспропорційні, оскільки мапи переважно створювалися із кін. XVIII ст., сер. XIX ст. та на поч. XX ст. Водночас на художньо-зображуваних матеріалах містяться перспективи основних вулиць та ключових культурних об'єктів [1, 86]. З аналізу існуючих архітектурних пам'яток стає очевидним, що міська забудова Катеринославщини переважно створювалася у стилі класицизму, неокласицизму, необароко, модерну [6, 30]. Відтак у сучасному місті Дніпрі спостерігаємо сецесію усіх цих стилів.

Необароко, межуючи із ренесансом та рококо, є доволі суперечливою течією. Така межованість подекуди створює перешкоди на

шляху визначення стилю забудови. Попри це, вважаємо, що доволі різнобарвною (містить риси неорококо, необароко та неоренесансу) є міська забудова Катеринослава. Зокрема, у необароковому стилі є будови на вулицях Старокозацькій (буд. 14, 29), Січових Стрільців (буд. 1, 18, 20), пр. Яворницького (буд. 47) Чернишевського (буд. 7), Магдебурзького права (буд. 2), Вернадського (буд. 15), Самарського (буд. 12 а), Глінки (буд. 12) та інші (рис. 1).

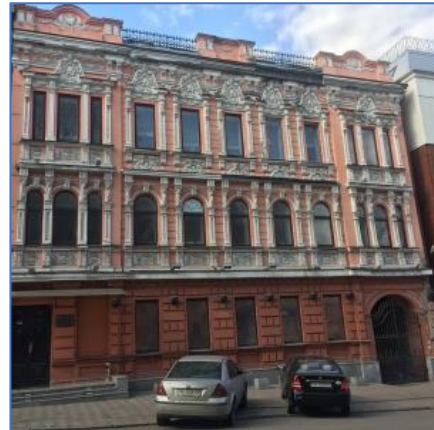

Рис.1. Будинок на вулиці Січових Стрільців 18

Яскравим прикладом будови у стилі необароко є будинок Денінзона, що розташований на вулиці Старокозацькій, 29. Він був споруджений у 1899 р., і складається з чотирьох корпусів. З 1904 р. тут діяло єврейське училище. У результаті пожеж, які траплялися із 1901 по 1917 рр., частина будівлі була пошкоджена, однак досі фасад цього будинку повсюди має багатий декор у стилі необароко (рис. 2).

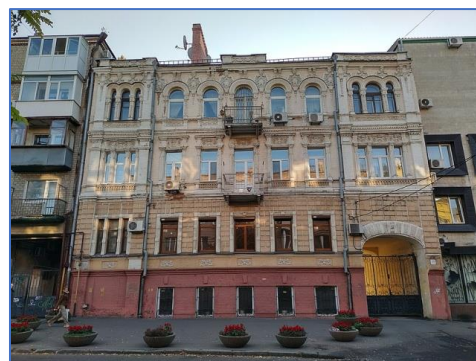

Рис. 2. Вулиця Старокозацька 29

На вулиці Старокозацькій, 15 розташований багатоповерховий цегляний будинок, фасад якого теж оздоблений необароковими сюжетами. Це вплинуло на архітектурно-композиційне рішення будівлі, яка розрахована на фронтальне сприйняття.

Фасад оброблений тиньком, та є багатим на ліпний декор. Вказані риси є притаманні необароко. Зауважимо, що будівля виділяється своєю пишнотою в щільній рядовій забудові Катеринослава.

Будинок на вулиці Чернишевського, 7 містить також риси необароко, зокрема елементи конструкції даху вказують на «розкіш», притаманну для цього напряму архітектури. Пам'ятка потребує відновлення, зважаючи на не найкращий сучасний вигляд.

У Катеринославі на вулицях Барикадній (буд. 11 а), Чапленка (буд. 16, 19) містяться будови із характерно вираженими необароковими рисами, зокрема у цих будинках містяться розкріплюванні сандрики із аркотерами над вікнами, що є яскравою деталлю необароко.

Водночас будинок на вулиці Самарського, 12 а також містить необарокові риси. Передусім фасад цього будинку оздоблений характерним тиньком та містить багатий ліпний декор. Будинок за адресою Вернадського, 15 теж характеризується необароковими тенденціями. Наприклад, цій будівлі притаманні напівциркульні вікна оздоблені серединним картушем. Попри це, зауважимо, що у міській забудові Дніпра характерні також і півциркульні вікна, декоровані цегляною лиштвою [1, 87].

Цегляний будинок на вулиці Магдебурзького права 2 є класичним зразком необарокових тенденцій у міській архітектурі. Цій споруді притаманні риси бароко, зокрема півциркульні вікна, обрамлені цегляною лиштвою. Зауважимо, що у будинку не усі півциркульні, зустрічаються і прямокутні вікна. Простінки між вікнами декоровані нішами зі статуями амурів. Стилізація ліпнини виконана у вигляді флористичного орнаменту (рис. 3).

Рис.3 Вулиця Магдебурзького права 2

На вулиці Глінки, 12 будинок також належить до необарокової спадщини центральної частини міста. Він має багате оздоблення: вишукані колони та портики, ліпнину, яка демонструє алегоричні сюжети, й

зокрема, рослинний орнамент, де прослідковуються типові риси його придніпровського варіанту. Виокремлюється скульптурний ансамбль, присвячений сюжетам античної міфології, зокрема з'являються античні боги, купідони тощо. Звернення до алегорій є важливою особливістю стилю необароко, що яскраво підтверджується зразками із міста Дніпро (рис. 4).

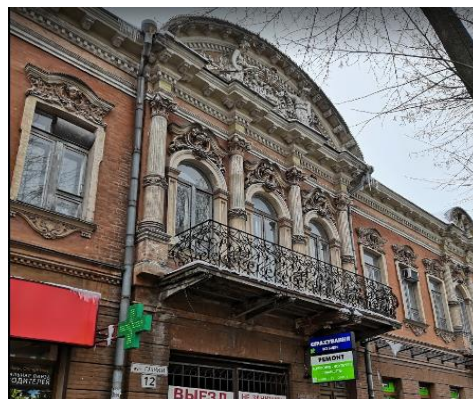

Рис.4. Будинок на вулиці Глінки 12

Із сакральної необарокової архітектури Дніпра виділяється Свято-Хрестовоздвиженський храм. Він є найстарішим храмом міста та був збудований у 1803 р. на теренах козацької слободи Діївкази за сприяння Максима Дієва (військовий старшина). Унікальність цього храму – поєднання стилів необароко та єпархіального. Останній був характерним передусім для архітектури XVII ст. Безпосередньо розпис інтер'єру був зроблений у 70-х рр. XIX ст. Хоча храм постраждав від війни, та все ж згодом його відновили та реставрували.

Оскільки нині більшість міської забудови Дніпра належить житловим будинкам, відповідно, мешканці самовільно руйнують необароковий фасад. Зокрема, у деяких – знищена цегляна лиштва із півциркульних вікон. З іншого боку, поширення практики формування магазинів на цокольних поверхах спричинила часткове руйнування архітектурних ансамблів. Зрозуміло, що ці негативні тенденції характерні

не лише для міської забудови Дніпра, такі проблеми притаманні усім містам України.

Наукова новизна дослідження полягає у подальшій розробці актуальної проблематики розповсюдження стилю необароко на українських землях крізь призму сучасної наукової літератури.

Висновки. Отже, необароко як стиль архітектури став актуальним із кінця XIX – початку XX ст., коли стилістика бароко заново почала бути популярною. На сьогодні в Україні існує безліч необарокових архітектурних пам'яток, створених як на Сході, так і на Заході України. У міській забудові Дніпра, поміж інших стилів поширеним є необароко, що має свої унікальні особливості. Зокрема, у аналізованих будинках Дніпра є помітні виразні ліпнини на фасадах та характерні стримані форми. У багатьох міських будовах фасад містить багатий декор та оброблений тиньком. Подекуди вікна – півциркульні чи прямокутні, переважно оздоблені цегляною лиштвою. Водночас, нині багато необарокових будинків перебувають у незадовільному стані, що актуалізує подальше дослідження необароко в міській архітектурі Дніпра (тогочасного Катеринослава) й, зокрема, виокремлення його Придніпровського варіанту в ракурсі загальної теорії та історії української культури.

Література

1. Бублик О. Планове містобудування здійснене органами самоврядування міст Катеринослащини у роки Першої світової війни. *Сумська старовина*. Суми, 2016. № 48. С. 87–98.
2. Верменич Я. Історична урбаністика в Україні: теорія містознавства і методика літочислення Київ: Інститут історії України НАН України, 2011. 306 с.
3. Кравчук П. Нові візії в історії архітектури Катеринослащини. *City History, Culture, Society*, 2019. 137–146.
4. Паршин І. Дипломатія Галицько-Волинської держави: європейські нарративні джерела XIII-XV століть. Львів: Ощипок М. М., 2018. 349 с.
5. Репан О. Палімпсест. Коріння міста: поселення XVII – XVIII століть в історії Дніпропетровська. Київ: Українські пропілеї, 2008. 268 с.
6. Чепайтене Р. Місто як ідеологічний текст: теоретичні й інтерпретаційні аспекти. *Схід-Захід*. 2011. С. 11–30.
7. Яворницький Д. И. История города Екатеринослава. Днепропетровск: Січ, 1996. 277 с.
8. Bublyk O. Pole informacyjne jak sposob orientacji w obszarzejejskim gubernii Katerynoslawskiej w drugiej połowie XIX – początku

XX st. *Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe*. 2016. № 5 (9). С. 5–12.

9. Greenstein D. I. Politics and the urban process: the case of Philadelphia, 1800 – 54. *Urban history year book*. Leicester: Leicester University Press, 1989. P. 1–17.
10. Gottdiener M. Key concepts in urbanstudies. London: SAGE Publications Ltd, 2015. 201 p.
11. Kostof S. The City Shaped: Urban Patterns and Meanings Through History. NewYork: Bulfinch Press, 1999. 352 p.
12. Ward S. Planning and Urban Change. London: Routledge and Kegan Paul LTD, 2004. 323 p.

References

1. Bublyk, O. (2016). Planned urban building carried out by the self-governing bodies of the cities of Katerynoslav during the First World War. *Sums'ka starovyna*, (48) [in Ukrainian].
2. Vermenych, J. (2011). *Historical urbanism in Ukraine: the theory of urban studies and methods of chronology*. Kyiv: Institute of History of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
3. Kravchuk, P. (2019). New visions in the history of architecture of Katerynoslav. *City History, Culture, Society* [in Ukrainian].
4. Parshyn, I. (2018). *Diplomacy of the Galician-Volyn state: European narrative sources of the XIII-XV centuries*. Lviv: Oshchipok M. M. [in Ukrainian].
5. Repan, O. (2008). *The roots of the city: settlements of the XVII - XVIII centuries in the history of Dnipropetrovsk*. Kyiv: Ukrainian Propylaea [in Ukrainian].
6. Chepaitene, R. (2011). The city as an ideological text theoretical and interpretive aspects. *East-West*, 11–30. DOI:10.1515/9783110808049.105 [in Ukrainian]
7. Yavornitsky, D. H. (1996). *History of the city of Katerynoslav*. Dnipropetrovsk: Sich [in Russian].
8. Bublyk, O. (2016). Information field as a way of orientation in the urban area of Ekaterinoslav province in the second half of the 19th century - early 20th century. *East European Scientific Journal*, 5(9), 5-12 [in Polish].
9. Gottdiener, M., Budd, L., & Lehtovuori, P. (2015). *Key concepts in urban studies*. London: Sage Publications.
10. Greenstein, D. (1989). Politics and the urban process: The case of Philadelphia, 1800–54. *Urban History*, 16, 1-21. doi:10.1017/s0963926800009147
11. Kostof, S. (1999). *The City Shaped: Urban Patterns and Meanings Through History*. New York: Bulfinch Press.
10. Ward, S. V. (2004). *Planning and urban change*. SAGE.

Стаття надійшла до редакції 05.05.2022
Отримано після доопрацювання 03.06.2022
Прийнято до друку 16.06.2022